

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

**VLADIMIRAS GADONAS (XIX A. I PUSĖS ŽEMAIČIŲ BAJORO
SOCIOKULTŪRINIS PORTRETAS)**

*Gdy Bóg w grobie uśpioną Ojczyznę obudzi,
Ziomku ! Zbierz prochy moje i pogrzeb na Żmudzi.
„Kai Dievas prikels kape užmigdytą Tėvynę,
Kraštietii! Surink mano pelenus ir palaidok Žemaitijoje“.
(V. Gadono antkapio užrašas sunaikintose Nancy kapinėse)*

Biografijos metmenys

Vladimiro Dionizo Gadono asmenybė maksimaliai priartėja prie XVIII a. pab.–XIX a. I pusės Žemaičių bajorų kartos idealaus sociokultūrinio modelio.

Gimęs 1775 m. spalio 9 d. Sedoje, Užvenčio tijąno ir LDK kariuomenės rotmistro Antano Gadono bei Sibilės Butleraitės šeimoje, pagal savo kilmę priklausė ypatingo statuso visuomenės grupei, kurią sukūrė dominavimas valstybės valdymo struktūrose, ekonomikoje, socialinėje sistemoje. Prarastas valstybingumas nepanaiškino jos išskirtinumo, atotrūkio nuo kitų visuomenės grupių, galimybės siekti valdžios (nors ir apribotos), išsimokslinimo, socialinio prestižo.

Lakoniški Gadono biografijos faktai liudija tipišką Lietuvos visuomenės piliečio (*obywatel*) turėtų galimybių realizavimą¹. Mokslus jis pradėjo eiti Kražiuose,

---

¹ Pilniausias, emocingų komentarų lydimas V. Gadono gyvenimo aprašymas sudėtas į jo nekrologą, kurį 1842 m. rugpjūčio 20 d. paskelbė Paryžiuje leistas *Dziennik Narodowy* (Nr. 73). Teksto autorius nenurodytas. Galima tik spėti, kad juo turėjęs būti V. Gadoną artimai pažinojęs žmogus. Galbūt Ezechielis Stancvičius, su kuriuo glaudžiai bičiuliausi Lictuvoje, kartu aktyviai reiškęsi 1831 m. sukilime Žemaitijoje, bendravo emigracijoje. Būtent E. Stancvičius lydėjo Gauoną paskutinėje kelionėje ir prie jo kapo lenkiškai pasakė kalbą.

Tuos pačius V. Gadono biografijos faktus pakartojo L. G a d o n a s, surašęs giminės istoriją rankraščio teisėmis išleistoje knygutėje *Nieco o naszej rodzinie* (Kraków, 1905). Joje panaudojo V. Gadono

tuometinėje apygardinėje mokykloje. Juos tęsė LDK vyriausioje mokykloje, pasaulietinė, Apšvietos amžiaus dvasia neseniai reformuotoje švietimo institucijoje. Reikia manyti, kad naujoji edukacijos sistema darė veiksmingą įtaką universalių pažiūrų, išsilavinusios, viešajam gyvenimui pasirengusios kartos ugdymui.

Gadono biografija turi išskirtinių bruožų. Joje kaip didžiausia pilietinė ir patriotiškai nusiteikusi žmogaus vertybė akcentuojama tarnyba – visuotinai pripažinta bajoro teisė užimti urėdus, taip pat pareiga būti naudingam kraštui ir visuomenei. Rašiusių apie jį opiniuose svarbu buvo tai, kad priklausė negausiai grupei žmonių, renkamų tarnystei bajorų seimeliuose. „Jo pareigos buvo neaukštos, tad negalėjo labai išgarsėti, tačiau veik visoje Lietuvoje pelnė gerą vardą, o Žemaitijoje kiekvienas jį pažinojo ir gerbė“². Atrodo, kad tarnystėn jis įžengė vos sulaukęs brandos. Jam skirta nekrologo autorius mini, kad devyniolikos metų užėmė vieną reikšmingesnių vietų (nežinoma kokią) prie Valstybės komisijos (*Komisja Rzadowa*). Aktyvų jį tarnystės laikotarpį – 1805–1831 m. – aprašė biografai, tačiau dar tiksliau jis atsispindėjo formuliare, kurį 1831 m. sausio 12 d. sudarė ir pasirašė Telšių apskrities pakamorė J. Pilsudskis, pavadavęs apskrities bajorų vadovą. Formuliaro prireikė, kai vietos valdžia sutiko Gadono kandidatūrą pateikti valstybės patarėjo rangui gauti. Jame surašyta, kada ir kokioms pareigoms buvo renkamas, kuo nusipelnė būti valdžios pastebėtas ir apdovanotas. 1805 m. Vilniaus gubernijos seimelis išrinko jį Vyriausiojo teismo 2 (civilinio) departamento tarėju. Kartu jam buvo pavesta posėdžiauti Viešosios globos valdyboje (*Prikaz obščestvennogo prizrenija*) ir vizituoti Vilniaus ligonines. Po trejų metų (1809 m. sausio 10 d.) Telšių apskrities bajorai išsirinko jį savo vadovu (maršalu). 1811 m. spalio 16 d. seimelis pageidavo, kad išrinktasis toliau eitų šias pareigas. Pasibaigus bajorų vadovo kadencijai, 1814 m. spalio 23 d. Gadonas išrenkamas tos pačios apskrities žemės ribų teismo teisėju ir šiam urėdui paskiria dešimt metų. Seimelių praktikoje tai buvo beprecedentis atvejis, kai aukščiausias apskrities pareigūnas, bajorų vadovas, sutiko balotiruotis pagal rangų lentelę į gan žemai vertintas pareigas. 1824 m. Vilniaus universiteto tarybos teikimu švietimo ministras paskyrė jį Telšių apskrities mokyklų garbės prižiūrėtoju³. Tai, kad šioje Žemaitijos dalyje XIX a. trečiajame dešimtmetyje privačių as-

---

testamento tekstą, kurį paskelbė 1843 m. *Dziennik Narodowy* (Nr. 97). Šiais šaltiniais taip pat naudojosi H. M o ś c i c k i, parašęs V. Gadono biografiją tęstiniam leidiniui *Polski Słownik Biograficzny* (toliau – *PSB*), Kraków, 1948–1958, t. VII, p. 204–205.

Vienas kitas V. Gadono gyvenimo epizodas (pvz., direktoriavimas Nancy lenkų mokykloje) išryškėja Pauliaus Galaunės ir Marijos Urbšienės publikacijose, kurias abu autoriai parengė iš Lenkų bibliotekos Paryžiuje saugomų rankraščių. Žr.: P. G a l a u n ė, Žiupsnelis archivalijos, *Lietuva*, 1924, Nr. 184; M. U r b š i c n ė, Medžiaga kan. Zabičio ir Vladimiro Gadono biografijoms, *XXVII knygos mėgėjų metraštis*, Kaunas, 1933, t. I, p. 73–85.

² *Dziennik Narodowy*, 20 sierpnia 1842 r., Nr. 73, p. 293.

³ 1831 m. sausio 12 d. V. Gadono tarnybos formuliaras, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. 391, ap. 2, b. 93, l. 1.

menų išlaikomų pradžios mokyklų ir jose besimokančiųjų skaičius buvo didžiausias Vilniaus švietimo apygardoje (ši faktą tuo pačiu metu paminėjo „Kurjer Litewski“ ir „Tygodnik Petersburski“), laikyta Gadono pastangų rezultatu⁴.

Bajoro, žemvaldžio (Gadonui priklausė paveldimas Sedos dvaras ir 98 baudžiauninkai vyrai)⁵, aktyvių veiksmų renkamojo valdininko (šių trijų apibūdinimų pakanka pripažinti Gadoną buvus Lietuvos socialinio, ūkinio ir politinio elito žmogumi) paveikslas liktų neišbaigtas nepaminėjus jo ryšio su masonais. Humanistiniai įsitikinimai, reikšmingo bendrumo pojūtis, mada, galbūt prestižas siejo iškilus Vilniaus gubernijos piliečius – dvasininkus, mokslininkus, aukštus pareigūnus, artistus – „Uoliojo Lietuvio“ (Gorliwy Litwin) ložė, kurioje Gadonas buvo įšventintas 1818 m.⁶

Jis taip pat priklausė tai Lietuvos bajorų kartai, kurios likimą paženklino sukilimai. Be kitų kriterijų, apibrėžiančių jų esmę, sukilimai, be abejonės, buvo iššūkis individo ir visuomenės vidaus pusiausvyrai. Gadonas atsakė į jį aktyvia pozicija, prisidėdamas prie 1794 m. T. Kosciuškos insurekcijos, kuri jam buvo stiprus jaunystės išgyvenimas ir patriotinių jausmų išbandymas. 1831 m. sukilime jo pozicija peraugo į dar atviresnį veiksma. Jis ėmėsi vadovauti Telšių apskrities laikinajam sukilėlių komitetui. Dramatiška ginkluotų pastangų išsivaduoti iš Rusijos glėbio atomazga nuvedė jį iš Žemaitijos miškų per Prūsijos sieną į internuotų asmenų stovyklą. Šiame Gadono gyvenimo tarpsnyje prisimintinas jo elgsenos ekstremaliomis sąlygomis apibūdinimas, išsakytas situacijoje, kai ieškoma gražiausių žodžių amžinybėn iškeliausiam pagerbti (pravartu pastebėti, kad prasminga pradėti tyrinėti XIX a. nekrologus, kaip bajorijos simbolinės kultūros išraišką). Gadono nekrologo autorius parýškina jo dvasios stiprybę ir neblėstančią viltį šiais žodžiais: „Šalia stovyklos tarp Schörneno ir Ascheckeno atvirame lauke, atskirtame choleros kordono, jis (Gadonas) buvo įkurdintas karantine, trijų sieksnių skersmens kaitraus smėlio aikštelėje, pažymėtoje dešimčia baslių ir virvelė. Čia galima buvo stebėti tikrą būdą, tarsi įrėmintą pražilusio patrioto visą ilgametę veiklą. Jis anaipol nenusiminė, jo neužvaldė liūdesys. Tuoj pat įsikūrė po šiaudų kūgiu, išsikasė urvą virtuvei ir kamarai, iš žemių supylė stalą ir ant jo vaišino barščiais iš stovyklos pasikviestus bičiulius. Dieną vietoj kėdės, naktį vietoj pagalvės jam tarnavo skrynelė su popieriais ir menka pinigų atsarga, vieninteliu turtu, kurį įstengė pasiimti. Tačiau senolio veidas visuomet buvo ramus ir giedras, kažkokios nenusakomos nuojautos, dažnai paremtos kabalistiniais būrimais, vedamas neprarado geriausių vilčių, tiesa, dabar virtusių tik svajonėmis“⁷.

⁴ *Kurjer Litewski*, 1830, Nr. 85; *Tygodnik Petersburski*, 1830, Nr. 33.

⁵ *LVIA*, f. 391, ap. 2, b. 93, l. 2–3.

⁶ *O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822*, na źródłach wyłącznie masonskich napisał ks. Stanisław Zaleski, Kraków, 1908, p. 225.

⁷ *Dziennik Narodowy*, 20 sierpnia 1842, Nr. 73, p. 293.

Į Lietuvą jis nebegrižo. Kelias iš stovyklos vedė į emigraciją, pirma į Paryžių, vėliau į Nancy, kur įsikūrė nedidelė žemaičių kolonija. Čia, Prancūzijos šiaurės rytuose, Paramos mokslui draugija (*Towarzystwo Pomocy Naukowej*) E. Stanevičiaus rūpesčiu 1833 m. išievių vaikams įsteigė pradžios mokyklėlę, kad svečiame krašte jaunuomenė neužmirštų gimtosios lenkų kalbos. Pirmieji jos mokiniai buvo Jucevičiukai, Rimkevičiukai ir Stanevičiukai, motinų atvežti emigravusių tėvų įkandin. Mokyklėlės prižiūrėtoju buvo paskirtas kanauninkas Kiprijonas Zabitis-Nezabitauskis. Jam mirus, 1837 m. šias pareigas perėmė Gadonas, kuris rūpinosi mokykla iki 1842 m., visą likusį jam gyventi skirtą laiką⁸.

Gadonas buvo pozityvios veiklos žmogus. Tačiau jo asmens patrauklumas istoriografijai glūdi kūrybos aspiracijose, nuosekliai brandintoje „mažosios visuomenės“, kokia buvo XIX a. pirmosios pusės feodalinė Lietuva, sutvarkymo koncepcijoje.

Jo politinę poziciją, pademonstruotą visuomenės lūžių momentais, spėjamai atspindėtą neišlikusiuose atsiminimuose „Zbiór ważnych szczegółów o powstaniu na ziemi żmudzkiej w r. 1794“ (*Svarbios detalės apie Žemaičių žemės sukilimą 1794 m.*) bei tuose, kur aprašė 1831 m. sukilimą Žemaitijoje, ženklo laisvės, atsiribojimo nuo Rusijos leitmotyvas⁹.

Jo politinis išgyvenimas, patirtas bandant sugrąžinti Lietuvai buvusią laisvę, prasiveržė patirtimi ir suvokimu, kad tikslas siektinas sutelkus bendras pavergtų žemių, bet taip pat laisve suinteresuotų žmonių pastangas. Tikriausiai pritardamas Didžiosios emigracijos A. Čartoriskio stovykloje propaguotoms politinėms koncepcijoms ir naujo sukilimo idėjai, pasiūlė kunigaikščiui ar kažkuriam jo aplinkos asmeniui „Uwagi Żmudzina“ (*Žemaičio pastabos*). Tai vos kelių puslapių patarimai dėl taktinių veikslių Baltijos pakrantėse tuo atveju, jeigu kunigaikščio diplomatams pasisektų įtikinti Vakarų valstybes paremti buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemių išsivadavimą. Taigi „jei Europos valstybės nutartų pažeminti Nikolajaus išdidumą ir pripažinti, kad geriausias ir stipriausias smūgis jam gali būti suduotas iš jūros pusės, pasiuntus ginkluotą laivyną“, jis siūlė pirmiausia blokuoti Prūsijos uostus ir šitaip sutrukdyti šios Rusijai palankios valstybės veikslių galimybę. Kita priemone vokiečių dėmesiui atitraukti jis laikė prancūzų kariuomenės ginkluotus išpuolius ties Reinu.

Tačiau svarbiausia sąlyga, kuri garantuotų sukilimo sėkmę, Gadonui buvo visų „Baltijos pakrančių provincijų“, Žemaitijos, Kuršo, Livonijos ir Suomijos, kurių te-

---

⁸ M. U r b š i e n ė, min. veik., p. 73–74, 78.

⁹ H. Mościckis nurodė, kad V. Gadono atsiminimai apie 1794 m. sukilimą buvo saugomi Rapersvilio bibliotekoje (min. veik., p. 205). Jos rinkiniai, perduoti Krasinskių bibliotekai Varšuvoje, sudegė Antrojo pasaulinio karo metais. Neaišku, koks buvo kito rankraščio, tikriausiai saugoto V. Gadono asmeniniame archyve Nancy, likimas.

ritorijoje išsiplėstų sukilimas, sutelkti veiksmai. Paramos tikėjosi iš „paprastos prūsų liaudies ir prekybų klasės, kurie <...> itin palankūs žemaičiams ir lenkams“, taip pat iš karinę patirtį turinčių organizuotų prūsų būrių, kurie galėtų pridengti išeivių dalinių išsilapinimą Memelio (Klaipėdos) uoste bei ruožo nuo Nemuno iki Tilžės, Smalininkų ir Jurbarko saugumą.

Būtina sėkmės sąlyga laikė nedelsiant paskelbtą „visų klasių žmonių asmeninę laisvę ir teisinę lygybę“, taip pat garantiją, kad Tėvynės vaduotojams ateityje bus suteikta žemės nuosavybė. Vylėsi, jog tuo pačiu metu, kai prasidės veiksmai Baltijos pakrantėse, juos parems Juodosios jūros regionas, galbūt sukils Ukrainos kazokai ir visi Rusijos kaimynai, siekią nusimesti užkariautojo jungą¹⁰.

Gadonas nereflektavo, bent jau nepaliko to įrodymų, išlaisvintos Lietuvos valstybinės išraiškos, santvarkos formos. Kažin ar būtų nuėjęs toliau už konservatorišką konstitucinės monarchijos šalininkų laikyseną. Jo nekritiškas požiūris į 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją buvo visuotinai žinomas¹¹.

Teisininko pastabos

Gadono asmenybės atvirumas gimtojo krašto visuomeninėms aktualijoms paliko pėdsakų dar ikisukiliminiu jo gyvenimo lakotarpiumi. Kai 1816 m. Minsko gubernijos Vyriausiojo teismo civilinio departamento prezidentas Jonas Chodzka „Dziennik Wileński“ paskelbė straipsnį „O exdywizyach“ (*Apie eksdivizijas*), Gadonas pirmasis šio dienraščio puslapiuose pradėjo polemiką dėl nekilnojamojo turto savininkų atsisakymo su kreditoriais sistemos racionalizavimo¹². Lietuvos teisėje numatyta eksdivizijų praktika – turto padalijimas skolintojams per teismus, XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais įgavo didžiulį pagreitį. J. Chodzkos manymu, šio reiškinio priežastis buvo per palyginti trumpą laiką išaugę žemvaldžių kapitalai, jų dalyvavimas žemės spekuliacijose, kurių padaugėjo atsiradus laisviems pinigams, taip pat šių pinigų

---

¹⁰ Uwagi Żmudzina, rękopiśmienny oryginał Włodzimierza Gadona, *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie* (toliau – *Czart*), rkps. 5325, p. 35–39. Teksto parašymo data nežinoma. Archyvo byla, kurioje saugomas dokumentas, pažymėta data 184<...>.

¹¹ M. Urbšienė rašo: „Jam (V. Gadonui) direktoriaujant (Nancy lenkų mokykloje), uoliai buvo švenčiamos visos lenkų šventės, ypač gegužės 3 konstitucija. Švėsdavo taip pat žemaičių sukilimo datą“.

¹² O exdywizyach, czyli o podziale sądowym majątku dłużnika dla wierzytelów. Rozprawa Jana Chodzki Prezydenta sądu głównego departamentu drugiego gubernii Mińskiej, *Dziennik Wileński* (toliau – *DW*), 1816, t. IV, p. 194–227; O exdywizyach, z powodu rozprawy P. Prezydenta Chodzki, uwagi Włodzimierza Gadona, ten pat, p. 506–518; O zarządzeniu złym skutkom exdywizyi, przełożenie obywatelom gubernii litewskich przez Józefa Wawrzyckiego, Generała, *DW*, 1817, t. V, p. 54–59. A. W i c - r z c y s k i, List do Pana Prezydenta Chodzki, ten pat, p. 220–229; O exdywizyach przez Ignacego Domykę, ten pat, p. 334–378; M. R o m e r, Odpowiedź na list JW Wierzyckiego, ten pat, p. 378–386.

panaudojimas pirmiausia kreditui. Jis rašė, kad po 1804 m. neregėtai išaugo grūdų ir kitų žemės ūkio produktų kainos, aukštos jos liko dar keletą metų. Tilžės sutartimi pasibaigusio karo metu Lietuvos gubernijos maitino didžiulę kariuomenę, dėl to šioje provincijoje buvo sukauptas nemažas kapitalas. Labai išaugo žemės kaina. Tie, kurie klaidingai patikėjo, jog ši padėtis ilgai nesikeis, nors ir neturėjo nuosavų lėšų, iš laisvo kapitalo savininkų nesunkiai gavo kredito ir pirko žemės, kurios vertė buvo kelis kartus didesnė už jų nuosavą kapitalą. Tačiau netrukus buvo uždrausta užsienio prekyba grūdais, jų kaina krito, dėl karo padarinių buvo prarasti kiti pajamų šaltiniai. Skolininkų nekilnojamojo turto eksdivizijos virto visuotiniu reiškiniu, smuko bajorų ūkių ekonomika, eksdivizijos tapo komplikuota teisine problema. J. Chodzko straipsnyje dėstomos mintys pirmiausia sukasi apie eksdivizinių teismų, nagrinėjusių skolininkų ir kreditorių bylas, patiriamas kliūtis. Jis neabejojo pačios juridinės priemonės – turto padalijimo teisingumu bei veiksmingumu, nes ją sukūrė Lietuvos tradicinė teisė. Susirūpinimą jam kėlė neefektyvi teismų veikla, taip pat teisės normų nesilaikymas. Dėl to, jo manymu, nukentėdavo abi besibylinjančios pusės. J. Chodzka įrodinėjo, kad, surašant paskolos sutartį, pakvitavimus, kitus dokumentus, dažniausiai buvo pažeidžiamas pagrindinis teisinis principas: įrašyti dokumentus į atitinkamos apskrities, kurioje buvo skolininko valdos, viešųjų aktų knygas. Tik ši priemonė garantavo kreditoriaus kapitalo saugumą ir atstojo kituose kraštuose praktikuojamą hipoteką. Jis aptarė klastotes ir gudrybes, kuriomis naudojosi skolininkai bei kreditoriai. Pirmieji, stengdamiesi apsaugoti nuo eksdivizijos bent dalį turto, antrieji, siekdami užbėgti už akių kitiems kreditoriams, pasinaudoti pirmumo teise susigrąžinant paskolą bei gaunant procentus. Vyriausiojo teismo prezidentas reikalavo sąžiningo ir efektyvaus eksdivizinių teismų darbo, kurį, jo manymu, galėjo skatinti tik teisėjų bei teismo pareigūnų materialinis suinteresuotumas. Todėl siūlė jų darbui apmokėti naudoti tam tikrą nuo eksdivizijai skirtų valdų pajamų procentą¹³.

J. Chodzko straipsnio inspiruotos Gadono pastabos priklausė žmogui, kuris taip pat nemastė reformatoriaus kategorijomis. Jis sutiko, kad eksdivizijos – tai rimta problema, ir būtina imtis priemonių, kad jos nesmukdytų bajorų ūkių. Naujovių poreikį jis išreiškė siūlymu racionalizuoti tradiciją. Nesutikdamas, kad pakanka nepažeidinėti teisės normų, ir kredito sistema taps veiksminga, ekonomiškai ir finansiskai nežlugdys bajorų, užtikrins kapitalo saugumą, jis įrodinėjo, jog visa tai gali garantuoti savarankiška kredito institucija – hipoteka. Jis rašė, kad eksdivizijos beveik nežinomos, ir abi pusės, skolininkas bei skolintojas, mažiau rizikuoja ten, kur vedamos hipotekos knygos. Į jas surašoma visa naudinga informacija apie žemės vertę, bet kuris kapitalo savininkas turi teisę jomis pasinaudoti ir spręsti, kokį kreditą suteikti valdos savininkui, sužinoti apie kitus kreditorius. Hipotekos knygos

---

¹³ O eksdywyzach, *DW*, 1816, t. IV.

yra veiksminga prasiskolinusių žemvaldžių kontrolės priemonė: jos rodo skolos dydį, neišmokėtus procentus, nepatenkinti kreditoriai gali reikalauti, kad valdžia skirtų skolininkų valdoms globėjus, ir tokiu būdu apsaugoti savo kapitalą. Ten, kur nėra hipotekos, dažnai krinta nekilnojamojo turto kaina, nes sunku ryžtis įsigyti turtą nežinant jo tikrosios vertės¹⁴.

Gadono siūloma priemonė jau buvo išmėginta kaimynų kraštuose: Kurše, Lenkijoje bei Prūsijoje ir pateisino jų visuomenių lūkesčius. Aiškindamas hipotekos naudą, jis kartojo požiūrį to bajorijos sluoksnio, kuris stebėjo dar silpnas naujų ekonominių santykių užuomazgas ir ieškojo būdų įtraukti į juos konservatyvią agrarinę Lietuvos visuomenę. Hipotekos klausimą ne kartą svarstė bajorų seimeliai. Tačiau jos steigimą stabdė valdžios nenoras atverti kelią ūkio modernėjimui toje imperijos dalyje, kurios atžvilgiu ketino vykdyti atskirą politiką.

Lietuvos bajorijos imlumą pažangiai ekonominei minčiai rodo Gadono svarstymai apie moratoriumą, kuris taip pat davė gerų rezultatų kaimynų kraštuose, buvo veiksminga priemonė nualintam ūkiui pakelti. Tiesa, jo polemikoje su J. Chodzka panaudota moratoriumo tema buvo skirta įtikinti valdžiai, kad jos panaudotos sava laikės ekonominės ir finansinės priemonės tarnauja visuotinei gerovei (šioje vietoje jis primena Prūsijos karaliaus Frydricho II atidėtus žemdirbių ir miestiečių mokėjimus po Septynerių metų karo, Aleksandro I leidimą 1811 m. laikinai sustabdyti pinigų cirkuliaciją Kuršo gubernijoje). Lietuvos gubernijose, jo manymu, visoms ūkio problemoms išspręsti pakaktų įsteigti hipoteką, kurios sankcionavimo tikėjosi iš valdžios. Moratoriumas joms nereikalingas. Kai 1812 m. pradžioje Vilniaus gubernijos bajorų seimelis svarstė, ar tikslinga prašyti valdžios, kad įvestų moratoriumą, kaip Kuršo gubernijoje, Gadonas įtikino susirinkimą, jog ši priemonė nesant hipotekos padarys daugiau žalos nei naudos: per tą laiką, kol bus atidėti mokėjimai, padaugės paskolų sutarčių. Sureguliuoti finansinius santykius, jo manymu, galėjo padėti nauji įstatymai. Vienas jų turėjo nustatyti kreditinių atsiskaitymų terminus, kitas – įvesti aukštesnį nei 18 metų amžiaus cenzą asmenims, savarankiškai disponuojantiems nekilnojamoju turtu¹⁵.

Dar platesnių Gadono komentarų sulaukė kitas bajorijos ekonominę ir socialinę poziciją silpninęs reiškinys. Tai jos besaikis polinkis bylinėtis dėl žemės ir turto, kurį kartu su teise ir teismų sistema paveldėjo iš buvusios Abiejų Tautų Respublikos. Ankstesniųjų laikų visuomenės ydą jis vertino teisiniu, praktiniu bei etiniu aspektais.

Žemės ribų teismo pareigūno patirtis leido jam kompetentingai pažvelgti į visuomenei daug žalos darantį reiškinį. Vilniaus gubernijos bajorų vadovui Mykolui Juozapui Römeriui 1818 m. pradžioje jis įteikė kelių puslapių kūrinių, kurį pavadino

---

¹⁴ Tcn pat, p. 508–509.

¹⁵ Tcn pat, p. 511, 515–517.

„O pieniactwie i sposobach zapobieżenia pieniactwu w Litwie“ (*Apie bylinėjimąsi ir priemones užkirsti kelią bylinėjimuosi Lietuvoje*)¹⁶. Jame Gadonas išdėstė savo požiūrį į Lietuvoje dažnai praktikuojamus teismų procesus dėl žemės nuosavybės ir turto, priežastis, kurios skatino žemvaldžius griauti kaimyno materialinę gerovę, moralines bylinėjimosi pasekmes visuomenei, galiausiai siūlė būdus, kaip panaikinti šį reiškinį.

Abiejų kūrinių – „O exdywizyach“ ir „O pieniactwie“ – jungtis, juos siejantis bendrumas buvo jau minėtas tradicijos racionalizavimo imperatyvas. Viename ir kitame Gadonas nereikalavo, taip pat nepranašavo didelių permainų teisėtvarkoje ir teismų procese poreikio. Veikiau atspindėjo agrarinės visuomenės žmogaus, savi-ninko, kartu aktyvaus mąstymo pareigūno siekį racionalizuoti turtinių santykių reguliavimo mechanizmą, panaikinti archaišką, daug išlaidų ir laiko reikalavusią bylinėjimosi tvarką.

Bajorų visuomenei aktualias turto apsaugos problemas jis iškėlė į jam gerai pažįstamą teisėtvarkos sritį, savo kūrinių pradėdamas nenauja mintimi, kad nesibai-giančių teismų procesų dėl turto priežastis yra elementari netvarka. Ją sukėlė vien tai, kad Lietuvoje buvo nesužymėtos žemės valdų ribos. Jas turėję nustatyti apskri-čių žemės ribų teismai (jie pradėjo veikti 1811 m.) neatliko savo paskirties, nes, Ga-dono manymu, nebuvo imtasi visuotinio žemių atribojimo, nesutarta dėl jo pagrin-dinių principų. Jis patarinėjo atlikti svarbesnius žemėtvarkos darbus: planuose su-žymėti privačias žemės valdas, jų ribas nustatyti remiantis susitarimu arba tarpinin-kaujant teismui, panaikinti rėžių sistemą, taip pat bendrą naudojimąsi miškais, eže-rais ir pan.

Rašinyje apie bylinėjimąsi jis pakartojo konstruktyvų siūlymą sukurti hipotekos instituciją, kuri, be kitų, atliktų notaro funkciją.

Gadono įsivaizduojamos racionalios ir išmintingos teisėtvarkos paskirtis – ap-saugoti civilizuotos visuomenės narius nuo neapgaltotų veiksmų, sutramdyti aistras ir saugoti nuo moralinio nuosmukio. Pateiktu pavyzdžiu, kaip kaimynų bylinėjima-sis dėl Liepojos turguje patikėto parduoti ir pakeliui pamesto veršelio paleido vė-jais prasikaltusį bajorą, jis vaizdingai įrodinėjo, kad smulkiems, buitiniams ginčams nagrinėti būtina taikos teisėjo institucija. „Tokie tarpininkai, kurie tik užgimstant ginčui arba kivirčiui išsiaiškintų smulkmenas, prigesintų liepsną ir apsaugotų nuo brangiai kainuojančių teismų procesų“. Taikos teisėjais, jo manymu, galėjo būti pa-rapijų dvasininkai arba bajorų išrinkti pareigūnai¹⁷.

---

¹⁶ „O pieniactwie i sposobach zapobieżenia pieniactwu w Litwie“ parašė buvęs Telšių apskrities bajorų vadovas Vladimiras Gadonas 1818 m. sausio 29 d., *Biblioteka Narodowa w Warszawie, Archiwum Romerów*, IV–8668, l. 57–61. Spėjama, kad šis raštas buvo adresuotas M. J. Römeriui, kurio asmeninia-me archyve saugomas rankraščio originalas.

¹⁷ Ten pat, l. 57, 60.

Archaišku ir visuomenei žalingu dalyku jis laikė tai, kad teismai neatsižvelgia į įstatymų numatytą turtinių sutarčių dešimties metų senaties terminą ir nagrinėja ieškinius, paremtus dviejų šimtų metų senumo užstatais, pakvitavimais ir kitais dokumentais. Todėl siūlė įvesti griežtus turtinių susitarimų atnaujinimo terminus. Toks pat archaiškas, juridinę procedūrą apsunkinantis dalykas buvo *ubiquinarium forum* praktika, arba skolų išieškojimas vienu metu keliuose provincijos teismuose. Anot Gadono, šis paprotys ne tik verčia skolininką reaguoti į visus šaukimus ir padengti tų teismų išlaidas, dažnai mokėti baudas už teismo sprendimo nevykdymą (juk ne visuomet gali atvykti į toli esantį teismą), bet ir sudarė itin palankias sąlygas klastai ir gobšumui teismuose klestėti¹⁸.

Moralės teisėtvarkoje tema sudarė atskirą Gadono svarstymų objektą. Pagrindinė jų išvada galėjo būti ta, kad ten, kur nėra racionaliai sutvarkytos, aiškiai suformuluotais įstatymais grindžiamos teisėtvarkos sistemos, itin pažeidžiamos tampa visuomenės etinės vertybės. Gadono pasipiktinimą ir nuogaštavimą kėlė aplink teismus besiformuojančios žmonių grupės, kurios įvairiais būdais naudojami teisėtvarkos klaidomis ir paprasčiausiai parazitavo visuomenės sąskaita. Jis atkreipė dėmesį į kiekvienoje apskrityje esančius bylininkus profesionalus, kurie, klastingais patarimais pastūmėdami kaimynus į bylinėjimąsi, užsidirba pragyvenimui. Neretai jie verčiasi dokumentų klastotėmis ir turi tam reikalingų priemonių: išdūlėjusį popierių, kuriame surašinėja senus aktus, puikiai padirbtus senųjų kanceliarijų antspaudus ir pan. Taip pat regentai ir viceregentai, kuriems pavesta tvarkyti dabartinių kanceliarijų dokumentus, neatsispiria pagundai ir, kai reikia, aktų knygos pakeičia lapus arba padaro reikalingus įrašus. Dar viena visuomenei žalinga teismų pareigūnų grupė – vazniai, kurių apskrityse esama po šimtą ir daugiau. Šie „be patirties, neišsimokslinę driskiai dažnai parsiduoda už pinigą“ ir padeda bylininkams pažeidinėti įstatymus.

Itin didelį nerimą Gadonui kėlė išstobulinta ir dėl to teisingumui labai pavojinga melagingų liudytojų, „klastingų priesaikos laužytojų“, panaudojimo sistema. Jo žiniomis, tokių samdomų liudytojų kiekvienoje apskrityje galėjo būti po keliasdešimt ir daugiau. Paprastai juos rekrutuodavo iš sėšlių, bet nusigyvenusių bajorų arba bežemių bajorų, kurie kėlė pasitikėjimą (*uszlachcone kredytem z ustaw*). Gerai parengtais ir specialiai apmokytais liudytojais, kurių dažnas buvo raštingas ir galėjo savo ranka surašyti atsakymus į tardytojo pateiktus klausimus, už sutartą užmokestį aprūpindavo tuo specialiai besiverčią asmenys. Nuo pasamdyto liudytojo neretai priklausydavo bylos eiga. Kūrinio autorius su kartėliu reziuumuoja: „Ko tik negali padaryti gobšus bylininkas, pasitelkęs tokius fechtuotojus, ypač tada, kai susiduria su ramiu, doru ir panašių priemonių nenaudojančiu žmogumi“¹⁹.

---

¹⁸ Tcn pat, l. 59.

¹⁹ Tcn pat, l. 58.

Nemažai kritiškų pastabų kluvo neišsimokslinusiems teisėjams, kurie neturėjo patirties, neišmanė teisės ir neretai tapdavo iškalbingų advokatų aukomis. Nesaikingo bylinėjimosi Lietuvoje padariniu Gadonas laikė, jo manymu, gėdingą reiškinį – bylinėtojų iš provincijos antplūdį imperijos sostinėje. Visas šių „apdriskėlių“ būrys, tvarkęs reikalus Senate, kuris buvo apeliacinė instancija, taip pat nevengė klastos ir apgaulinėjimų, tiek verčiant teismų dokumentus į „sostinės kalbą“, tiek pasinaudojant Lietuvos Statuto ir Rusijos teisės prieštaravimais, ir nedoru savo elgesiu užtraukė gėdą „tautos charakteriui“²⁰.

Rašydamas pastabas apie bylinėjimosi žalą ir netobulą teisėtvarką, Gadonas apskaičiavo ir materialinius nuostolius, kurių paprastai patiria ne ieškovas, bet atsakovas, apmokėdamas teismų išlaidas net tais atvejais, kai pripažįstamas nekaltu²¹.

Iš pastabų apie bylinėjimąsi visumos, susijusios su tokiomis institucinėmis vertybėmis kaip žemės nuosavybės apsauga, teisės funkcionavimas visuomenėje, profesinės kvalifikacijos, taip pat su moralės normomis, išsiskiria socialinis motyvas. Gadonas atkreipė dėmesį į jo asmeniškai nestebėtą („Ačiū Dievui, gyvenu apskrityje, kurioje valstiečiai seniai laisvi ir nepersekiojami“), bet gerai žinomą būdą realizuoti teisę į pabėgusį valstietį. Giliai išsisknijusi baudžiavinė teisė nepripažino senaties termino, kvestionavo ne tik pabėgusio valstiečio, bet ir jo laisvėje gimusių palikuonių asmeninę laisvę. Dažnas jų, išsimokslinęs, pritaपęs prie tų sluoksnių, kuriuose talentai ir nuopelnai vertinti aukščiau už kilmę, kaip nusikaltėlis, surakintas grandinėmis, būdavo verčiamas stoti prieš teismą, likdavo pažemintas, netekęs asmeninės laisvės, atskirtas nuo šeimos ir artimųjų²².

Suvokdamas, kad teisės kodifikavimas yra ilgas ir daug pastangų reikalaujantis procesas, Gadonas siūlė imtis laikinų priemonių teismų veiklai sutvarkyti. Būtent pasirūpinti, kad valdžia priimtų įstatymą, kuriuo įpareigotų vietinę administraciją per keletą metų baigti žymėti žemės ribas, laikytis žemės nuosavybės senaties terminų. Iki to laiko, kol bus nutarta steigti hipoteką, kiekvienoje apskrityje sudaryti bajorų dvarų skolų sąrašą. Įsteigti taikos teisėjų instituciją. Bylininkus skundikus griežtai bausti įstatymo numatyta tvarka. Sudaryti ir viešai paskelbti melagingų liudytojų sąrašus, bet dar geriau būtų visai atsisakyti liudytojų ir įvesti akistatą. Užkirsti kelią bet kokiam dokumentų padirbinėjimui, dėl to įvesti griežtą teismų aktų kontrolę. Sumažinti vaznių skaičių, kitus rinkti iš tų dorų, teisės dalykus išmanančių žemvaldžių. Teismų pareigūnais rinkti tik tuos, kurie išmano teisės dalykus, ir sutrumpinti bylų apeliacijos laiką. Vienu metu keliuose teismuose bylinėjimuisi tuo pačiu reikalu panaikinti turi būti priimtas atskiras įstatymas. Panašiai naujų įstaty-

---

²⁰ Ten pat, l. 59.

²¹ Ten pat, l. 61.

²² Ten pat, l. 60.

mų prašyti dėl pabėgusių baudžiauninkų paieškos, dėl bausmės numatymo tiems, kurie į bylinėjimosi procedūrą įtraukia nekaltus žmones²³.

Darytina prielaida, kad Gadono pastabos dėl bylinėjimosi buvo surašytos siekiant paskatinti bajoriją rimtai svarstyti teismų veiklos problemą po dvejų metų prasidėsiančiuose seimeliuose. Tačiau, atrodo, jo pastangos nesulaukė pritarimo. Tai, jog 1820 m. Trakų seimelis įgaliojo deputatus Vilniuje rūpintis, kad tarp pageidavimų valdžiai būtų įrašyta tik viena pozicija dėl spartesnio bajorų bylų sprendimo, rodo gubernijos elito nepasirengimą reikalauti teismų reformos²⁴.

Pilietinės visuomenės apmatai, arba žydų ir valstiečių emancipacija

Naujas Gadono kūrybinės biografijos etapas sietinas su emigracija. Joje jis prabilo apie tuos dalykus, kuriuos reflektavo Tėvynėje, tačiau dėl politinių priežasčių negalėjo viešai svarstyti ir skelbti. Tai žydų ir valstiečių emancipacija, rūpėjusi valdžiai, bajorams ir apsišvietusiems sluoksniams, tačiau priklausanti tai problemų sričiai, kurioje aktyvūs veiksmai buvo nepageidaujami.

XVIII a. pab.–XIX a. pr. Europoje kilusi žydų emancipacijos mintis būtina visuomenės pažangos sąlyga skelbė žydų bendruomenės uždarumo panaikinimą, jos politinę, ekonominę, teisinę ir kultūrinę integraciją į dominuojančią krikščionišką aplinką. Žydų pilietinių teisių problemą Rusijos prisijungtose žemėse plačiai diskutavo XIX a. ketvirtojo dešimtmečio lenkų emigracijos Paryžiuje spauda, skelbusi skirtingą požiūrį į žydų asimiliacijos naudą projektuojamoje valstybėje. Emigracijos lyderiai Adomas Czartoryskis ir Joachimimas Lelevelis pripažino visišką žydų lygybę. „Nowa Polska“ (*Naujoji Lenkija*) atspindėjo pažiūras tų, kurie pasisakė prieš žydų politines ir pilietines teises, išvelgdami grėsmę ūkinei ir kultūrinei lenkų egzistencijai. Laipsniškos žydų asimiliacijos su sąlyga, kad jie savo noru atsisakys tautinio ir religinio atskirumo ir tik tuomet taps pilnateisiais piliečiais, šalininkas buvo Antanas Ostrowskis²⁵.

Gadono balsas šioje diskusijoje nebuvo lemiamas ar konstruktyvus. Siūlydamas spaudai veikalą „Zbiór ustaw i obrzędów wymagających najrychlejszej reformy Izraelitów osiadłych w prowincjach do Polski należących“ (*Rinkinys įstatymų ir apeigų, rodančių kuo skubiausios izraelitų, gyvenančių Lenkijai priklausančiose provincijose, reformos būtinumą*), jis aiškiai suformulavo savo pasisakymo vietą tarp emigracijos

²³ Ten pat, l. 60–61.

²⁴ A. J a n u l a i t i s, *Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863)*, Kaunas, 1936, p. 278.

²⁵ A. E i z e n b a c h, *Emancypacja Żydów na ziemiach polskich. 1785–1870*, Warszawa, 1988, p. 337, 339, 342.

ryžtingų projektų ir idėjų žydų klausimu. Laiške leidėjui, kurį pastarasis paskelbė vietoj pratarinės, Gadonas prisipažino nuo seno domėjęs žydų reforma krašte ir kūręs jų egzistencijos pagerinimo planus. Stebėdamas bendruomenės padėtį Rusijos prisijungtose žemėse, „iki širdies gelmių buvau sujaudintas rusų valdžios persekiojamų žydų nelaimių, kai draudimais smukdyta prekyba gausios prekijų ir pramonininkų tautos, kai vietos valdžia nesiėmė jokių priemonių pagerinti tos pačios valdžios savanaudiškumo, neteisingumo ir persekiojimų nuskurdintų žydų padėtį“²⁶. Todėl dar 1830 m., kai kraštas gyveno neramius laikus, svarstė, koks gali būti žydų bendruomenės likimas, slapčiomis, nes vengė policijos kratos, rašė pastabas šiuo klausimu. Susipažinęs su emigracijos spaudoje skelbiamomis žydų emancipacijos idėjomis, jas papildė ir nutarė paskelbti. Tiesa, nuogaštavo, kad, priklausydamas XVIII a. pabaigos kartai, įsisavinęs savo laiko vertybes, nesugebąs prisitaikyti prie modernių nuostatų, tačiau norįs prisidėti prie bendro reikalo ir „palengvinti žmonių kančias“²⁷.

Istoriografijoje mažai žinomas Gadono veikalas apie žydų reformą Lenkų knygyne ir spaustuvės pastangomis 1835 m. buvo išleistas Paryžiuje. Veikalo idėjinėje kompozicijoje išskirtinos dvi savarankiškos dalys, rodančios autoriaus požiūrį į reformą evoliuciją. Jo atmintyje išlikusias bajorijos pastangas XIX a. pradžioje eliminuoti žydus iš Lietuvos gubernijų ūkinio gyvenimo tuomet Tėvynėje ir dabar emigracijoje Gadonas vertino gana skeptiškai. Tačiau XIX a. pradžioje tiek jam, tiek tiems, kurie viešai skelbė savo požiūrį į žydų problemą, ji rūpėjo pirmiausia socialiniu ekonominiu aspektu²⁸. Skyrėsi tik pasisakančių asmenų požiūris į problemos sprendimo būdus. Gadonas nepritarė siūlymams eliminuoti žydus iš ekonominės veiklos sferos (prekybos ir amatų) ir panaudoti juos agrarinėje sferoje, „padaryti juos žemdirbiais“. Šio projekto nepagrįstumą jis motyvavo tuo, kad ūkininkauti reikia mokėti, o žydai to dalyko neišmano. Taip pat prieštaravo sumanymams išskeldinti bendruomenę iš krašto, „jos atsikratyti“. Šiuo atveju rašė apie didelius nuostolius kraštui: iš jo išvyktų pirkliai ir amatininkai, taigi ir kapitalas, ūkininkai prarastų žemės ūkio produktų vartotojus. Sutiko, kad tik humaniškais tikslais valdžia turėtų išskeldinti iš Lietuvos ne daugiau kaip dešimtąją dalį bendruomenės, tačiau tik vargingiausias šeimas, kurios yra našta kraštui ir pragyvenimo šaltinių gali rasti Rusijos fabrikuose bei manufaktūrose²⁹.

---

²⁶ *Zbiór ustaw i obrzędów wymagających najrychlejszej reformy Izraelitów osiadłych w prowincjach do Polski należących*, przez W. G., Paryż, 1835, p. V, 9.

²⁷ Ten pat, p. V.

²⁸ XIX a. pr. bajorija sukilo prieš žydų bendruomenės ekonominį ir socialinį uždaramą, jos pastangas sutelkti savo rankose krašto kapitalą, žydų arendatorių kėsinimąsi į propinacijos monopolį, kitaip tariant, prieš žydų ekonominę konkurenciją bajorų ūkiui. Žr.: A. Janulaitis, *Žydai Lietuvoje. Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV–XIX amž.*, Kaunas, 1923, p. 98–102.

²⁹ *Zbiór ustaw <...>*, p. 43–44.

Emigracijoje susipažinęs su pilietinės ir politinės žydų integracijos idėjomis, Gadonas į lokalinį problemos kontekstą įvedė politinį ir sociokultūrinį aspektus. Pirmuoju atveju užima etnocentristų suformuotą poziciją, pareikšdamas, kad „tauta, kuri rūpinasi savo geroje, negali besąlygiškai suteikti žydams politinių teisių, jeigu jie, kaip dabar yra Lenkijoje, sudarys tautą tautoje, luomą luome, kol elgsis kaip svečiai, o ne tikrieji gyventojai“. Kaip didumai emigrantų, kūrusių valstybės atgimimo planus, Gadonui kitataučių lygybės joje klausimas neišsprendžiamas tol, kol jie susitapatins su politine tauta. Savo poziciją jis sustiprino citata iš kažkurio „Nowa Polska“ skelbto straipsnio: „Norite būti lenkais, siekiate politinės valdžios, trokštate visiškos laisvės? Manote, kad turite teisę būti jos [atkurtos valstybės] ideologais, įstatymų leidėjais ir vykdytojais, jos intelektualinio gyvenimo vadovais ir dalyviais, jos atgimimo veikėjais, jos ateities kūrėjais? <...> įrodykite, kad iš tikrųjų esate lenkai, atsisakykite savo žydiškos esybės, liaukitės būti atskira tauta, puoselėjančia savo papročius ir viltis, laukiančia išsivadavimo ir įsiviešpatavimo. Išsilaisvinkite patys!“³⁰

Jis nekvestionavo žydų bendruomenės, kaip pilietinės visuomenės subjekto, reikšmės. Klausimas, ar jai suteiktinos lygios su privilegijuota dauguma teisės, Gadono manymu, apskritai nebuvo svarstytinas. „Jeigu kas suabejotų, kad atgimusiame Lenkijoje (Gadonas emigracijoje neskyrė Lietuvos ir Lenkijos geopolitiniu požiūriu. – T. B.) pavyktų rasti būdų suteikti pilietines teises ten nuo seno gyvenantiems žydams, tegul prisimena joje apgyvendintus totorius, kurie turi žemės nuosavybę ir visas kitas pilietines teises“³¹. Diskriminuojamai etnokonfesinei mažumai, kuri priklausė tai pačiai Lietuvos visuomenei, bet buvo išstumta iš viešosios veiklos sferos, lygioms teisėms pasiekti Gadonas siūlė ypatingas sociokultūrinės adaptacijos sąlygas. Racionaliausias būdas žydų atskirai panaikinti jam buvo apgalvotas, savanoriškas ir nuoseklus atsisakymas tų papročių, tradicijų ir prietarų, kurie „netinka šiuolaikinei civilizacijai ir nedera prie papročių tų tautų (*ludów*), tarp kurių izraelitai gyvena“³².

Modernizuoti bendruomenės papročių sistemą, Gadono manymu, derėjo tuo tikslu sukviesti Žydų didžiąjai religinei tarybai. Bendruomenės vyresnieji ir išminčiai turėtų diskutuoti ir peržiūrėti apeigų formas, elgsenos normas ir taisykles, atsisakyti tų, kurios kenkia žydų fizinėms ir dvasinėms savybėms, užkerta jiems kelią suartėti su skirtingų papročių krikščioniška bendruomene, galiausiai nėra naudingesnės racionaliu požiūriu³³.

---

³⁰ Ten pat, p. VII.

³¹ Ten pat, p. 11.

³² Ten pat, p. 12.

³³ Ten pat, p. 13.

Taisytinus dalykus jis surašė papunkčiui, tiesa, nesilaikydamas nuoseklumo, bet veikiau mintyse atkurdamas tai, ką apie žydų gyvenimą jam pasakojęs buvęs rabinas neofitas, Telšių apskrities mokykloje dėstęs hebrajų kalbą, ir tai, ką stebėjo asmeniškai³⁴. Kritines pastabas jis pradėjo nuo žydų skatinamos ankstyvosios santuokos, kurios tikslas – daugiavaikė šeima ir gausi bendruomenė. Tokią matrimoninę praktiką Gadonas laikė didelio vaikų mirtingumo, dažniau nei kitose bendruomenėse pasitaikančių ligų priežastimi. Tad siūlė Didžiajai tarybai susirūpinti tautos fizine būkle ir koreguoti santuokos paprotį.

Kitas paprotys, kurio siūlė atsisakyti, buvo maisto produktų ir buityje naudojamų daiktų skirstymas į švarius ir nešvarius („košer“ ir „treiff“). Jis vaizdingai aprašo tinkamą būdą skersti tinkamus gyvulius, tam veiksmui parengtus specialistus ir pastebi, kad „košer“ maistas, taip pat buities daiktai: indai, drabužiai, apatiniai rūbai ir patalynė yra per brangūs žydų varguomenei įsigyti. Griežti papročio reikalavimai ją demoralizuoja, nes verčia sukčiauti, kad prasimanėtų tiems daiktams lėšų, arba apgaudinėti bendruomenę ir nesilaikyti šio papročio. Švarumo arba išskirtinumo nuostatą jie perkelia į judėjų ir krikščionių tarpusavio santykius. Tai teko patirti pačiam Gadonui, kai gretimo miestelio žydas, kuriam jis dažnai buvęs geras patarėjas, skyręs jį pagrindiniu savo testamentu vykdytoju. Kiti velionio patikėtiniai pareiškė protestą, esą žydams draudžiama savo reikalų tvarkymą patikėti krikščioniu³⁵.

Rimta kliūtimi žydams integruotis į krikščionišką visuomenę Gadonas laikė religines šventes, kurių švenčiama tiek daug ir jos trunka taip ilgai, kad sutrikdo sezoninius ūkio darbus ir prekybos ritmą, todėl patiriama nemažai finansinių nuostolių. Jis retoriškai klausia, kaip galės šabo ir kitų švenčių besilaikantis žydas, gavęs lygias teises, dalyvauti krašto administravimo institucijų ir teismų veikloje, jeigu šventą dieną jam draudžiama dirbti, rašyti ir net mąstyti³⁶. Dar didesnę problemą sukelia karo tarnyba: „Buvau liudytojas to, kaip šventykloje susirinkusius žydus rabinai visam tarnybos laikui – 25 metams – atleido nuo apeigų ir papročių laikymosi“. Išva duotas kraštas iš jų taip pat pareikalau atlikti karo tarnybos prievolę, todėl Didžioji taryba turėtų svarstyti, kaip suderinti tikybos taisykles ir pareigą visuomenei³⁷.

Savo veikale Gadonas apibrėžė judėjų ir krikščionių etinio ir estetinio atsiribojimo sferą. Šiuo atžvilgiu gryna forma jis laikė žydų kasdienės maldos ritualą ir atributiką, jiems priešais iškeldamas krikščioniško tikėjimo etines normas. Mažai įprasmintų veiksmyų įspūdį jam darė pasirengimas maldai (vilktasi laidojimo marškinius, ant kaktos ir rankų pasirišami ritiniai su dešimčia Dievo įsakymų, vadinami Mozės

---

³⁴ Ten pat, p. 19.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Ten pat, p. 20.

³⁷ Ten pat, p. 27–28.

ragais, naudojamasi maldaknyge ir kitais maldos atributais) ir įspūdingas maldos ritualas, susidedas iš atitinkamų judesių, giesmių, vaitojimų ir raudų. Įžvelgdamas joje daugiau teatrališkumo nei nuoširdumo, Gadonas patarė susimąstyti, ar Dievui nėra malonesnis širdies nuolankumas, gera valia, teisingas elgesys, pareigos jausmas ir gryna sąžinė – santykiyje su Dievu krikščionio puoselėjamos etinės vertybės³⁸. Kritikavo nedailius ir nepatogius žydų drabužius, galvos apdangalą – jermulką (šlikę), jų barzdas ir žandeną, teigdamas, kad lenkai civilizacijos vardan sugebėjo atsisakyti puošnios ir jų tradicijai artimos sarmatiškos mados, pakeisti ją europietišku kostiumu, o žydai jį labiau turėtų būti suinteresuoti atsisakyti juos žeminančių apdarų³⁹.

Žydų pasirengimas viešajam gyvenimui ir pilietinių teisių priėmimui, Gadono manymu, labai priklausė nuo jaunimo švietimo. Pradinis konfesinis švietimas, kuriam bendruomenė teikė ypatingą reikšmę, nedarė jokios įtakos šiaip labai gabių ir į mokslą linkusių jaunuolių integravimuisi į krikščionišką visuomenę. Priešingai, konfesinėse mokyklose ugdomos religinės nuostatos stiprino bendruomenės uždaramą. Tačiau bendruomenė visai priešinosi pasaulietiniam mokymui ir nerodo noro keisti savo padėtį visuomenėje⁴⁰.

Užuolankomis, labai atsargiai Gadonas užsiminė apie galimą ir galbūt pageidautiną žydų religinę asimiliaciją. Jis pripažino svarstytina Antano Ostrowskio mintį parašyti žydams skirtą katekizmą, tačiau pabrėžė, kad tokio darbo turėtų imtis jie patys, sulaukę Didžiosios tarybos pritarimo⁴¹. Galima teigti, kad bendruomenės konversijos reikalas, patikėtas jos pačios autoritetams, Gadono akimis žiūrint, būtų suvoktos būtinybės išėiti iš etnokonfesinės izoliacijos ir identifikuotis su vyraujančia dauguma natūrali pasekmė.

Iš aptartų Gadono veikalo apie žydų reformą teiginių plaukia išvada, kad diskusijoje dėl šios bendruomenės emancipacijos jis pritarė etnocentristinei lenkų pozicijai, tačiau problemos esmė laikė ne žydų pilietines aspiracijas, bet skirtingų kultūrų ir vertybių konfliktą. Jis neabejojo, kad politinių, socialinių ir ekonominių pokyčių siekianti heterogeninė visuomenė privalo ieškoti jos narių etnopolitinės ir pilietinės integracijos galimybių. Žydų atžvilgiu tokią galimybę jis matė jų sąmoningoje akultūracijoje. Gadono teiginiai nerodo jį buvus besąlygiškos žydų asimiliacijos šalininku, nors, veikiamas emigracijoje plintančių žydų emancipacijos idėjų, tokios alternatyvos akultūracijai taip pat neatmetė.

Nesunku įsivaizduoti, kas paskatino Gadoną pasisakyti emigracijos sluoksnių svarstyto valstiečių emancipacijos klausimu. Baudžiovos panaikinimą, kaip valstiečių užangažavimo išsivadavimo judėjime sąlygą, deklaravo Joachimasis Lelevelis.

---

³⁸ Ten pat, p. 31.

³⁹ Ten pat, p. 37.

⁴⁰ Ten pat, p. 32–34.

⁴¹ Ten pat, p. 38.

Neturime šaltinių, kurie rodytų Gadoną priklausius konkrečiai emigrantų politinei stovyklai, rėmus jos idėjas ir veiksmus. Jam veikiau rūpėjo kalbėti tais klausimais, kuriais jautėsi esąs kompetentingas, ir taip prisidėti prie Tėvynės išvadavimo ir tolesnės jos politinės raidos reikalo. 1838 m. literatūriniame ir istoriniame leidinyje „Młoda Polska“ (*Jaunoji Lenkija*) jis paskelbė straipsnį „O usiłowaniach i dążności szlachty polskiej do nadania swobody włościanom“ (*Apie lenkų bajorijos pastangas ir siekius išlaisvinti valstiečius*)⁴². Jo turinys rodo, kad Gadonas baudžiamos panaikinimo klausimu neketino žengti toliau negu XIX a. antrajame dešimtmetyje, kai Lietuvos visuomenė gyveno valstiečių išlaisvinimo idėjomis, kurių įkvėptas „Tygodnik Wileński“ jis paskelbė savo kūrybos eilėraščių „Kmiotek w poddaństwie zastarzały, czyli dziadek przy kołebce wnuka“ (*Mužikas, baudžiamojo pasenęs arba Senelis prie anūko lopšio*)⁴³.

Emigracijoje Apšvietos amžiaus dvasinėmis kategorijomis jis vėl prabilo apie valstiečių laisvę ir Lenkijos bei Lietuvos bajorų prisiimtą pareigą atstatyti socialinį teisingumą. Pagrindinė straipsnio mintis – priminti skaitytojui, kad nuo XVIII a. antrosios pusės „visų klasių lygybės“ idėja ir valstiečių išlaisvinimas virto Abiejų Tautų Respublikos nuolatinio rūpesčiu. „Atėjo laikas, kai religija, civilizacija, taip pat visuomeniniai ir asmeniniai interesai prabilo į privilegijuotus įstatymų leidėjus ir paskatino juos palengvinti savo artimųjų, tokių pat kaip ir jie žmonių, Dievo apdovanotų lygiomis teisėmis, dalią“⁴⁴. Pažangos ir moralės kriterijais jis matavo valstybės bandymus suteikti lygybės idėjai įstatymo formą, taip pat diduomenės šia kryptimi atliktus praktinius veiksmus. Valstybė, jo manymu, pademonstravo pasirengimą suteikti valstiečiams laisvę, kai 1776 m. seimas pavedė komisijai, vadovaujamai liberaliomis pažiūromis garsėjusio ekskanclerio Andžejaus Zamojskio, parengti teisės normų projektą, kuriame atsispindėjo ir valstiečių teisės. Taip pat tada, kai Ketverių metų seimas 1791 m. gegužės 3 d. priėmė konstituciją, kuri „visoms klasėms atvėrė kelią į privilegijų šventovę“, t. y. sudarė sąlygas kurtis pilietinei visuomenei⁴⁵. Privilegijuoto sluoksnio suvokimas, kad laisvo valstiečio darbas yra ūkio, prekybos ir pramonės pažangos laidas, pasireiškė privačių asmenų ryžtingais veiksmais: XVIII a. pabaigoje Povilas Brzostowskis sukuria laisvų valstiečių

---

⁴² Włodzimierz G a d o n, O usiłowaniach i dążności szlachty polskiej do nadania swobody włościanom i do uposażenia tej klasy ludu wolnością osobistą tudzież własnością ziemską, szczególniej w Wielkim Księstwie Litewskim i w Księstwie Żmudzkiem, *Młoda Polska*, 1838, Nr. 15, dnia 15 maja, p. 167–177.

⁴³ Włodzimierz G a d o n, Kmiotek w poddaństwie zastarzały czyli dziadek przy kołebce wnuka, *Tygodnik Wileński*, 1818, t. VI, Nr. 124. Šį Gadono eilėraščių literatūriniu ir ideologiniu požiūriu nagrinėjo Viktoras Katilius, laikęs autorių gimtojo krašto patriotu ir unijinių pažiūrų lenkų dvarininku, kuris gailėjosi baudžiauninkų. Žr. V. K a t i l i u s, Apie Vladimiro Gadono „Mužiką...“, *Lituanistica*, 1993, Nr. 2(14), p. 77–83.

⁴⁴ Włodzimierz G a d o n, O usiłowaniach..., p. 167.

⁴⁵ Ten pat, p. 170.

„Pavlovo respubliką“ ir suteikia jiems teisę disponuoti žeme, įveda lengvatinių mokesčių sistemą, savivaldą, rūpinasi jų švietimu. Tam tikrų žemės nuosavybės teisių valstiečiams suteikia Ignas Karpis, Kajetonas Nagurskis ir kiti žemaičių bajorai⁴⁶.

Nepaprastai svarbu jam atrodė priminti, kaip pasielgė Lietuvos bajorai, kai atsirado galimybė pasinaudoti imperatoriaus Aleksandro I laikinomis liberaliomis nuotaikomis ir svarstyti baudžiamos panaikinimą Lietuvos gubernijų mastu. Garsųjį 1817 m. Vilniaus gubernijos seimelį, kuriame dėl požiūrio į valstiečių reformą susikirto konservatyviai ir radikaliai nusiteikusių grupių interesai, Gadonas vertino kaip radikalių nuostatų pergalę. Nors bajorai patyrė įtakingų didikų spaudimą (Gadonas mini Vaitiekų Puslovskį, Platoną Zubovą ir Ksaverą Liubeckį bei jų statytinį – Ašmenos apskrities delegatą Mykolą Paškovskį), o Aleksandras I vėliau apskritai atsisakė kalbėti apie valstiečių reformą, jo manymu, bajorai savo pasisakymais seimelyje ir parašais patvirtintu sutikimu išlaisvinti valstiečius pademonstravo esant gyvą gegužės 3 d. konstitucijos dvasią. „...Kaip nesigėrėti Lietuvos piliečiais, kurie tokiomis nepalankiomis sąlygomis, esant despotiškai valdžiai, sugebėjo išsiugdyti tikrai geras savybes“⁴⁷.

Vietinėje diskusijoje apie valstiečių emancipaciją šios Gadono reminiscencijos nuskambėjo lyg mėginimas priminti demokratinių idėjų užvaldytai emigrantų bendruomenei, kad luominių santykių sutvarkymas nėra vien „naujų jėgų“ mintis ir reikalas. Pagrindinis šių santykių subjektas bajorai, inicijavę valstiečių išlaisvinimą ir siekę jo įteisinimo, tebelieka potencialus visuomenės sluoksnius, pajėgus spręsti reikšmingą socialinę problemą.

Nostalgija, ar ba Žemaičių kunigaikštystės aprašymas

Mėginant apibūdinti Gadono kūrybą šių dienų terminais, ją galima būtų priskirti aktualios publicistikos tipui. Vienokiu ar kitokiu aspektu jis prisilietė prie kardinalių XIX a. I pusės visuomenės, siekusios politinių, ekonominių ir socialinių permainų, problemų. Paskutinio Gadono plunksnai priklausiusio veikalą „Statystyka Xięstwa Żmudzkiego“ (*Žemaičių kunigaikštystės statistika*) pobūdis leidžia teigti, kad prie jo kūrybos pamatų glūdėjo bene svarbiausia jo apmąstymų ir vilčių tema – Tėvynė⁴⁸.

---

⁴⁶ Ten pat, p. 169, 171.

⁴⁷ Ten pat, p. 173–174.

⁴⁸ *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego przez Włodzimierza Gadona napisana, a na posiedzeniu Towarzystwa Literackiego Polskiego dniu 2 czerwca 1839 Roku odczytana*. Drukiem Adolfa Bastiena [Paryž, 1839], 108 p.

P. Galaunė (min. veik.) rašė, kad esama vienintelio šio veikalą egzemplioriaus, kuris saugomas Lenkų bibliotekoje Paryžiuje. Tačiau jis klydo. Mes naudojames Tautinės bibliotekos Varšuvoje saugomu

Gadono biogramų autoriai mini jį buvus Lenkų literatūros draugijos nariu⁴⁹. „Žemaičių kunigaikštystės statistiką“ jis parengė ir 1839 m. išleido Paryžiuje jos prašymu. Literatūros ir kultūros istorikai dėl idėjinės koncepcijos ir minties konstrukcijos šį darbą galėtų priskirti prie romantizmo epochai būdingų kūrinių⁵⁰. Į jo palyginti griežtą ir racionalią struktūrą išraiškingai įpinamos žemaičių istorinės praeities interpretacijos, paremtos autoriui prieinama naujausia literatūra. Romantikų istorinės savimonės atgarsių esama Gadono kraštotyrininko surinktuose pasakojimuose, kuriuos, atrodo, jam teko pateikti iš atminties⁵¹. Tačiau ne praeitis buvo pagrindinis Gadono darbo objektas. Lietuvos bajorų kultūriniame palikime tai būtų bene pirmasis veikalas, skirtas krašto istoriniam, geografiniam ir statistiniam ekonominiam aprašymui⁵².

Trijuose skyriuose susistemintos žinios apie XIX amžiaus Žemaitiją atspindi, kalbant Gadono vartotais terminais, jos fizinę ir politinę geografiją bei topografiją. Pirmajame aprašo krašto geografinę padėtį, gamtą, gamtos išteklius bei naudingąsias iškasenas, pajvairindamas dėstymą samprotavimais apie turtingo ir „palaimingo krašto“ neišnaudotas galimybes. Nėra kuo nors ypatingas, bet Gadono stiliui būdingas pasakojimas, kaip 1812 m., kai pristigo druskos, Mosėdžio valstiečiai, žinoję, kur esama jos išteklių, aprūpindavę ją visą apylinkę. Tačiau gavybos vietą laikę paslapyje, net kunigui neišdavę. Žmonių baimė, kad valdžia, jų žemėje radusi naudingųjų iškasenų, tą žemę nusavins, – pagrindinė priežastis, jog valdžiai nepavyksta iširti ir panaudoti gamtos turtus⁵³.

V. Gadono knygos egzemplioriumi. Jamc autoriaus ranka įrašyta dedikacija „Na dowód rzetelnego szacunku dla powietnika Szymona Borissewicza, który najpierwsze powstanie na Żmudzi w R. 1831 w Lutom utworzył, ofiaruje Autor. – Nancy w tułactwie R. 1841, dn. 2 marca“ (Su nuoširdžia pagarba kraštiečiui Simanui Borusevičiui, kuris 1831 m. vasarį pradėjo žemaičių sukilimą, dovanoja Autorius, Nancy, klajonėse, 1841 m. kovo 2 d.). Simanas Borisevičius, tai, matyt, Salantų papapinės mokyklos mokytojas, vadovavęs ginkluotiems valstiečių būriams Telšių apskrityje (Žr. F. S l i e s o r i ū n a s, 1830–1831 m. *sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974, p. 69).

⁴⁹ PSB, t. VII, p. 204.

⁵⁰ Įdomi yra M. Urbšienės pastaba: „Tippingas amžiaus viršelis puošia Vladimiro Gadono knygą apie Žemaičių kunigaikštiją. Petras Simonas Fournier Jaunasis (1712–1768), sukurdamas knygai papuošimus iš atskirų palaidų ir tarpusavy atskirai kombinuojamų dalių, nežinojo sukursias naują mokyklą, kuria pasinaudojo ir daug vėlesni romantizmo laikai. Romantizmo amžiaus viršeliai nedailūs. V. Gadono knygos viršelyje įvairūs iš anksto iš geležies pagaminti papuošimai, tam tikrai sugrupuoti, sudarą gan margus rėmus dar margesnei antraštei, kuriai pavartota raidės iš įvairių dėželių, įvairių stilijų ir rūšių“ (M. U r b š i e n ė, min veik., p. 80).

⁵¹ Pz., V. Gadonas naudojosi šiais darbais: K. B o h u s z, *O początkach narodu i języka litewskiego*, Warszawa, 1808; J. L e w e l, *Dzieje Litwy i Rusi*, Lipsk, 1839; S. H. P l a t e r, *Jeografia wschodniej części Europy*, Wrocław, 1825; T. Ś w i e c k i, *Opis starożytnej Polski*, Warszawa, 1828.

⁵² 1846 m. Vilniuje buvo išleistas V. Gadono broliavimo, buvusio Telšių apskrities bajorų vadovo Mykolo Gadono veikalas „Opisanie powiatu Telszewskiego“ (*Telšių apskrities aprašymas*). Šio darbo struktūra ir koncepcija turi daug bendra su V. Gadono „Žemaičių kunigaikštystės statistika“. Tačiau klausimas, ar M. Gadonas buvo susipažinęs su pastaruoju darbu, lieka atviras. Taip pat tyrinėtinos panašaus pobūdžio kūrinių istorinės ir kultūrinės ištakos.

⁵³ *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego*, p. 31, 32.

Tai, ką Gadonas vadino politine geografija, buvo krašto socialinis (skirsnelis apie gyventojus), kultūrinis (apie religiją ir kalbą), politinis (apie teismus ir administracinę valdžią) bei ekonominis (apie žemdirbystę, amatus, pramonę, prekybą ir mokesčius) apibūdinimas.

Kuriant Žemaičių kunigaikštystės, sudarytos iš Raseinių, Šiaulių ir Telšių apskričių, vaizdą, buvo pabrėžtas jos atskirumas lyginant su Lietuva, tarpusavio bendrumas, kai kalbama apie kunigaikštystės gyventojus, ir priešiškus tam, kas buvo primesta ar inspiruota Rusijos.

Santykiuose tarp gyventojų, kuriuos sudarė dvi klasės – bajorai ir valstiečiai, priešiško nebuvo. Nors privilegijuotasis luomas išgalėjo Žemaitijoje ne itin seniai, vietiniai gyventojai, kurie didžiavosi savo asmenine laisve ir doru elgesiu, „nedaug pagarbos rodė bajorui, jei šis blogai elgėsi ir buvo nepakankamai išsimokslinęs“. Kai įsitikino, kad Rusijos įstatymai palankūs tik bajorams, žemaičių valstietis ėmė rūpintis bajoryste. „O kadangi Rusijoje už pinigus viską galima gauti <...>, daug turtingų valstiečių mokėjo bajorams, kad šie įtrauktų juos į savo genealogijas“⁵⁴.

Gyventojai skyrėsi tarpusavyje tikyba ir kalba. Diduma jų – katalikai, kažkiek esama evangelikų kalvinistų ir liuteronų ir visiškai nedaug – unitų. Tačiau beveik trečdalį gyventojų sudaro žydai, kurie dėl savo susitelkimo ir skaičiaus tapo tikra krašto nelaime. Artima liaudžiai yra katalikų dvasininkija, kilusi iš valstiečių, bet nebloggerai išmokslinta Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Vis dėlto išsimokslinimu ir geromis manieromis ji nusileidžia protestantų pastoriams. Tačiau stipri ir savo veikla garsi Žemaičių diecezija (jos istorijos faktų Gadonas sėmėsi iš J. Lelevelio veikalų)⁵⁵.

Įprastas ir nekeliantis prieštaravimų Gadonui buvo Žemaitijos hierarchinis bilingvizmas. Žemaičių, „provincijos“, kalba bendraujama, ja mokoma pradžios mokyklose, spausdinamos knygos ir Biblija. Neatmenas, ar Vilniaus universiteto, ar kitoje bibliotekoje matęs XVIII a. pradžioje Londone žemaičių kalba išleistą Bibliją, o jos paskutinis vertimas buvo atliktas Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulpo Giedraičio rūpesčiu bene 1810 m. Tautos, gero tono, seimų ir teismų kalba yra lenkų. Nors neretai pasitaiko žemaitiškai surašytų vedybų sutarčių, testamentų ir kitų aktų. Lenkų kalbos žemaičiai noriai mokosi. Tik žydai, kurie kalba hebrajų-vokiečių kalba, jos beveik nemoka⁵⁶.

Kunigaikštystės administravimo ir teismų sistemą komplikavo rusų valdžia, kurios daug paskirta gubernijoje ir apskrityse. Išdas jos darbą blogai apmoka, todėl valdžia ir teisingumas lengvai paperkami, dėl to reikalai vilkinami ir sprendžiami neteisingai. Visiškai nepaisoma buvusių teisinių santykių⁵⁷.

---

⁵⁴ Ten pat, p. 55–56.

⁵⁵ Ten pat, p. 49–51.

⁵⁶ Ten pat, p. 53.

⁵⁷ Ten pat, p. 63.

Atskirą vietą Gadono veikale užėmė krašto ekonomika. Ją smulkiai aprašo, atkreipdamas dėmesį į žmonių darbštumą ir išmonę, pastangas įvesti ūkio naujovių, nors patį ūkį laikė gan silpnai išvystytu. Žemaitija, jo manymu, turi puikias sąlygas prekybai, tačiau rusų įstatymai ir prohibicijos sistema lėmė tai, kad ši sritis perėjo į žydų kontrabandininkų rankas⁵⁸.

Trečiajame skyriuje Gadonas pateikė trumpų žinių apie Žemaitijos miestelius ir kaimus, suminėdamas atskirai trijų jos apskričių vietovardžius.

„Žemaičių kunigaikštystės statistika“ Gadono kūrybinėje biografijoje turėjo užimti ypatingą vietą, nors nesama žinių, kaip ją sutiko ir įvertino emigrantų bendruomenė, ar ji susilaukė atgarsio Lietuvoje. Visus priverstinės emigracijos metus Gadono mintys ir darbai buvo atgręžti į Tėvynę. Aktyvia visuomenine laikysena, savimone ir jausmais jis buvo ir liko Žemaičių bajoras, savo krašto pilietis. 1841 m. lapkričio 5 d. jis parašė dvasinį testamentą, kuris įėjo į emigracijos istoriją kaip jos bendrų jausmų ir vilčių išraiška⁵⁹. Atsisveikindamas su Tėvyne, kurios atgimimo nebesitikėjo sulaukti, ir su žmona (Teklė Šiukštaitė), kuri liko Lietuvoje, jis dar kartą pareiškė, kad visas jo gyvenimas buvo skirtas kraštui, kurio žemės maišelį jis išsaugojo per visus klajonių metus.

Vietoj išvadu

Baigiant nagrinėti Gadono viešąją veiklą, apie kurią žinoma nedaug, bei rancraščiuose išlikusius ir paskelbtus kūrinius, kyla klausimas, kuo reikšmingas jo palikimas XIX a. bajoriškos ideologijos raidos kontekste. Jis akivaizdžiai priklausė tam Lietuvos bajorijos sluoksniui, kuris mąstė apie Lenkijos ir Lietuvos valstybės atkūrimą ir bajorijos politinį prioritetą ateities valstybėje. Jo pastangos suvokti savo epochos modernėjimo sąlygas taip pat neišėjo iš luominės ideologijos ribų. Rašant apie visuomenės sutvarkymą, politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių pertvarkymų objektas jam buvo siauras regionas – Lietuva, galbūt tik Žemaitija. Net emigracijos laikotarpiu, kai turėjo galimybių susipažinti su valstybės atkūrimo ideologų pažiūromis ir projektais, suvokti Europos valstybių ir visuomenių raidos procesus ir lyginti juos su savo krašto problemomis, jis ir toliau mąstė regiono kategorijomis. Išplėsdamas pertvarkymų subjektų sampratą, į jų tarpą įtraukdamas ne tik privilegijuotą luomą, bet ir tas gyventojų grupes, kurių integravimasis į visuomenę buvo būtina pažangos sąlyga, jis liko bajorų luomo vidinės autonomijos šalininkas, pripažindamas jam išskirtinę privilegiją suteikti savo luomo teises ir laisves žydams ir valstiečiams.

---

⁵⁸ Ten pat, p. 73.

⁵⁹ Lubomir G a d o n, min.veik., p. 13.

Summary

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

VLADIMIRAS GADONAS (A SOCIOCULTURAL PORTRAIT OF SAMOGITIAN NOBLEMEN OF THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY)

Vladimiras Dionizas Gadonas (1775–1842) belonged to that generation of Samogitian nobility which was active in solving the problems of reconstruction of Lithuanian society. Two stages may be distinguished in his life and activity. The first stage – until the uprising of 1831, when he lived in Lithuania and belonged to the social group of particular status. This group dominated in the structures of state government, economy and social system. Gadonas was a public figure and held various elective positions (an assessor of Vilnius Supreme Court, leader of Telšiai district nobility, judge of boundary court, honorary supervisor of schools in the Telšiai district, member of a Masonic lodge). The second stage includes his life in emigration in France where he found refuge as one of the leaders of the uprising persecuted by the government.

The present article analyses Gadonas' publicistic works which survived in manuscripts or were published in France. The analysis of these works revealed how the conservative traditional stratum of Lithuanian nobility of the nineteenth century perceived the modernization of society. Gadon's main works were devoted to the issues of protection of property, court practice, peasants' and Jews' integration into the Lithuanian society of citizens. The article also contains a discussion about the 'Statistics the Duchy of Samogitian' – a work which takes a particular place in V. Gadonas' creative activity.